

Аннотация

Приймак И. В. сон как художественный прием в прозе Оксаны Керч.

В статье рассматривается система средств психологического изображения в прозе Оксаны Керч. Исследуется специфика использования автором такого художественного приёма, как сон, для углубленного раскрытия внутреннего мира героев. Творчество Оксаны Керч рассматривается в контексте украинской литературы I половины XX в.

Ключевые слова: психологизм, сновидение, художественный прием.

Summary

Prijmak I. V. Sleep as artistic reception is in prose of Oksana Kerch.

In the article the system of facilities of psychological image is examined in prose of Oksana Kerch. The specific of the use an author is probed will accept such artistic as sleep for the deep opening of the internal world of heroes. Creation of Oksana Kerch is examined in the context of Ukrainian literature and half of XX item.

Key words: psikhologizm, dream, artistic reception.

УДК 808.5:811.162.1

Ранюк О. П.

Хмельницький національний університет

ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ З ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ДІАЛЕКТНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Запозичення є одним із найважливіших та найпродуктивніших шляхів поповнення лексичного складу української мови і потребує докладного вивчення різних аспектів засвоєння запозичених слів. Зокрема, мовознавець С. І. Олексієнко відзначає, що запозичення є складним і довготривалим процесом перетворення іномовного матеріалу у слово, подібне до споконвічного [6]. Ця адаптація передбачає формальне (фонетичне, граматичне) і семантичне його освоєння.

Польський та український народи завжди перебували у тісних культурних, політичних та економічних зв'язках через територіальну суміжність, що й позначилося на розвитку мов. Протягом багатьох століть українська й польська мови впливали одна на одну, зокрема в галузі лексики, що віддзеркалилося у наявності значної кількості запозичень, зокрема і у фразеологічній системі української мови.

Тема запозичень є досить широко розробленою в сучасному мовознавстві. Теоретичні основи мовних контактів розробляли Л. Булаховський, І. Огієнко, В. Русанівський, серед зарубіжних мовознавців – Л. Баранникова, Т. Бертагаєв, В. Розенцвейг та ін. Польсько-українські мовні зв'язки були предметом наукових розвідок І. Білодіда, Й. Дзєндзелівського, І. Огієнка, Ю. Шевельова, а також польських дослідників В. Вітковського, А. Заремби, С. Кохмана та ін.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що фразеологізми польського походження займають значне місце в лексико-семантичній системі говорів української мови; найбільш поширеними вони є, зокрема, на території Західної України, що і зумовлює потребу в їх докладному вивченні.

Мета статті – схарактеризувати лексичні запозичення з польської мови в компонентний склад діалектних фразеологічних одиниць української мови.

Важко уявити мовну систему, яка би складалася лише з питомої лексики, адже це передбачає замкнуту з точки зору культури, економіки, політики, території етнічну групу, що б виключало можливість дії зовнішніх законів розвитку мови. Можна стверджувати, що більшість мов світу містить у своєму складі лексичні запозичення. Саме завдяки запозиченій лексиці відображається і зберігається впродовж століть інформація про характер відносин, інтересів, спільної діяльності наших предків з іншими народами, які можна виявити шляхом аналізу запозичень.

Фразеологічні одиниці становлять найбільш конденсоване вираження у мові її національно-культурного компонента, а отже, їх аналіз під кутом вираження ними мовної картини світу дає можливість простежити взаємозв'язок мови, світобачення й ментальності нації.

Саме тому міжмовні контакти найяскравіше позначилися на розвиткові українських говірок. Оскільки фразеологічна система є незамкненою, то в українську фразеологічну систему проникло немало експресивних запозичень. Зокрема, В. А. Чабаненко стверджує, що „окремі з них набувають експресивних якостей на українському мовному ґрунті. Чим глибше запозичення проникає в українське діалектне середовище, тим більшої семантико-стилістичної трансформації воно зазнає” [9, с. 274].

Фразеологічна система – це традиційна єдність системних відношень між компонентами фразеологічних одиниць і фразеологічних одиниць між собою на основі їх структурно-семантичних особливостей [4, с. 52].

Фразеологічний склад мови має системний характер, але не є звичайною сукупністю ізольованих фразеологізмів. Фразеологічна одиниця – це елемент фразеологічної системи, якій властиві певні закономірності, оскільки вона є впорядкованою множиною [4, с. 37].

Серед мовознавців досі не існує єдиного підходу до визначення поняття „фразеологічна одиниця”. Термін „фразеологічна одиниця” був введений В. Виноградовим для позначення тих сполук, які не утворюються у процесі мовлення, а відтворюються за традицією [3, с. 27]. В. Жуков називає фразеологізмом „стійку нарізно оформлену відтворювану одиницю мови, наділену цілісним значенням, здатну сполучатися з іншими словами” [4, с. 102]. На думку М. Шанського, фразеологічна одиниця – „це відтворювана в готовому вигляді одиниця мови з двох і більше наголошуваних компонентів слівного характеру, фіксована (тобто постійна) за своїм значенням, складом і структурою” [4, с. 102].

Фразеологізмом можна назвати семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур, не створюється у процесі мовлення, а відтворюється у вигляді фіксованої конструкції з властивими їй лексичним складом і значенням.

Становлення українських фразеологізмів на базі іншомовних фразем можна нерідко назвати творенням лише умовно: інколи йдеться про калькування, тобто передачу нових виразів шляхом копіювання моделей інших мов і наповнення їх елементами української, інколи – про транслітерацію, тобто про передачу іншомовних фразеологізмів, записаних їхньою графічною системою, засобами нашої графічної системи.

Різноманітні позамовні чинники спричинили появу великої кількості калькованих (запозичених) фразеологізмів. Так, з польських джерел були запозичені такі фразеологічні одиниці, як *від моря до моря* (пол. *od morza do morza*); *зійти на пси, перевестися на пси* – „поступово втратити своє значення; занепасти” (*zejść na psy*); *золота вольність* – „громадянські свободи; ідеальне суспільство” (*złota wolność*) – від назви старовинного польського герба.

Найчисленнішими є групи фразем, об'єктом оцінювання яких є сама людина, її риси характеру, вчинки, взаємостосунки. Отже, цілком очевидним є факт повного збігу семантики, компонентного складу та структури деяких фразем у літературній мові та діалектах або у різних діалектах.

Фразеологізми, запозичені з польської мови, можна поділити на чотири групи із різним значенням.

1. **Фізичний стан людини:** добре збудований, сильний – *chłop jak dąb* [2, с. 22]; гарний привабливий – *fajny chłop* [2, с. 22]; дуже худий – *chudy jak patyka* [2, с. 24], *tylko kości i skóra* [2, с. 110]; високий – *długi jak tyka* [2, с. 41]; дуже товстий – *gruby jak beczka* [2, с. 81]; змерзнути – *trąść się jak galareta* [2, с. 320], *ząb na ząb nie potrafi* [2, с. 380]; бути голодним – *głód skręca kiszki* [2, с. 73], *zjeść konia z kopytami* [2, с. 387].

2. **Мовленнєва діяльність людини:** багато і набридливо говорити, переказувати щось – *brzęzczeć nad uchem* [2, с. 16]; кричати – *rozedrzeć pysk, mordę, gębę* [2, с. 67]; замовкнути – *nabrać wody do pyska* [2, с. 159], *zatkać mordę* [2, с. 379]; перебільшувати, говорити неправду – *robić z gęby cholewę* [2, с. 251]; звертати увагу на слова, розповідь людини – *złapać za słowo* [2, с. 275].

3. **Психічний стан:** відчувати страх – *bać się o własną skórę* [2, с. 6], здібності до розв'язання проблеми завдяки спритності чи інтуїції – *chłopski rozum* [2, с. 23], *włosy stają dęba na głowie* [2, с. 352]; сердитися – *chmurzyć czoło* [2, с. 34]; здивовано дивитися – *wytrzeszczać na kogoś oczy, ślepią* [2, с. 369].

4. **Суспільна поведінка людини:** дражнитися з кимось, маючи перевагу в цьому – *bawić się w kotka i myszkę* [2, с. 8]; писати дуже нестаранно, незрозуміло – *bazgrać jak kura pazurem* [2, с. 9]; не погоджуватися з думкою інших – *być na bakier* [2, с. 18]; швидко втекти – *dać drapaką* [2, с. 36]; не вживати алкоголю – *nie brać kieliszka do ręki* [2, с. 100]; хтось дуже нервовий – *kłębek nerwów* [2, с. 104]; гордитися, бути зарозумілим – *puszyć się jak paw* [2, с. 242]; засоромитися – *schować się pod ziemię ze wstydu* [2, с. 264]; сидіти тихо, не звертаючи на себе уваги – *siedzić cicho jak mysz pod miotłą* [2, с. 269]; отримати ласий шматок – *urwać kawalek* [2, с. 336]; заощаджувати – *zaciskać pasa* [2, с. 373]; усміхатися – *szczerzyć zęby* [2, с. 381].

Найчастіше полонізми виконують роль граматично залежних одиниць та виступають засобом експресії, наприклад: діал. *ne мати за ніц* – літературне *мати за ніщо* – „зневажати кого-небудь, не рахуватися з кимсь” [10, с. 471], пор.: *польське ніс* – „ніщо, нічого” [7, с. 632].

Діалектна фразеологічна одиниця *шляк би трафив* запозичена з польської мови через посередництво німецької та „уживається для вираження крайнього незадоволення або обурення ким-, чим-небудь, зневаги, зла до когось” [8, с. 966]. Існують різні граматичні варіанти цього фразеологізму, зокрема *бодай (най, аби) мене (тебе, его, їх, її, ї, го) шлях(к) трафить (трафит)*.

Отже, лексичні запозичення в компонентному складі діалектних фразеологічних одиниць відбивають мовні зв'язки носіїв української мови із сусіднім польським народом та його культурою. Саме тому лексичні запозичення надають можливості не лише для суто практичних досліджень, а й для теоретичного опрацювання проблем міжмовних контактів на фразеологічному рівні.

Список використаної літератури

1. Bąba S. Mały Słownik Frazologiczny Współczesnego Języka Polskiego / S. Bąba, J. Liberek. – Warszawa, 1994. – 180 s.
2. Słownik frazeologiczny / red. A. Kubiak-Sokol. – Warszawa : Imprint, 2000. – 414 s.
3. Авксентьев Л. М. Сучасна українська мова. Фразеологія / Л. М. Авксентьев. – Х.: Вища школа, 1988. – 150 с.
4. Баран Я. А. Фразеологія в системі мови / Я. А. Баран. – Івано-Франківськ, 1997. – 200 с.
5. Лопушанський В. М. Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України: [навчальний посібник] / В. М. Лопушанський, Т. Б. Пиц. – Дрогобич: Коло, 2000. – 68 с.
6. Олексієнко С. І. Про лексико-семантичний розвиток запозичень: на матеріалі східнослов'янських пам'яток XIV–XVI ст. / С. І. Олексієнко // Мовознавство. – 1976. – № 3. – С. 59–65.
7. Польсько-український, українсько-польський словник / укл. А. Малецька. З. Ландовські. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2009. – 848 с.

8. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. / упоряд. В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – 984 с.

9. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови: [монографія] / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

Анотація

Ранюк О. П. Лексичні запозичення з польської мови в компонентний склад діалектних фразеологічних одиниць української мови.

У статті схарактеризовано поняття „фразеологічна одиниця”, розглянуто діалектні фразеологічні одиниці української мови, в складі яких є полонізми, згруповано найпоширеніші фразеологізми з польськими запозиченнями.

Ключові слова: фразеологізм, діалектний, запозичення, лексика, значення.

Аннотация

Ранюк О. П. Лексические заимствования из польского языка в компонентный состав диалектных фразеологических единиц украинского языка.

В статье охарактеризовано понятие „фразеологическая единица”, рассмотрены диалектные фразеологические единицы украинского языка, в составе которых есть полонизмы, сгруппированы распространенные фразеологизмы с польскими заимствованиями.

Ключевые слова: фразеологизм, диалектный, заимствования, лексика, значение.

Summary

Raniuk O. P. Lexical borrowings from polish dialect composition component in phraseological units Ukrainian language.

The paper describes the concept of „phraseological unit” dialect considered phraseological units Ukrainian language, which have a polonium grouped most common phraseological units with Polish borrowings.

Key words: idiom, dialect, borrowing, language, values.

УДК 81:17.02:811.162.2

Скрипник Н. І.

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського

КОНЦЕПТ ЗРАДА В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРИ

Упродовж усього життя людина перебуває у процесі пізнання світу. Когнітивна діяльність людини розвиває уміння орієнтуватися у світі, ототожнювати та розрізняти об'єкти, асоціювати їх. У сучасній лінгвістиці зростає зацікавлення до вивчення процесів мислення, сприйняття й розуміння мови, зв'язків мови й мислення, мови й культури народів та окремих особистостей. Саме тому останні десятиріччя у мовознавстві позначені потужним розвитком когнітивної лінгвістики як однієї із галузей науки, що займається вивченням ролі мови в когнітивній діяльності людини. На слов'янському ґрунті когнітивні засади у вивченні лінгвальних фактів розвинули М. Алефіренко, Т. Вільчинська, В. Дем'янков, С. Жаботинська, В. Іващенко, В. Карасик, В. Кононенко, О. Кубрякова, В. Маслова, О. Селіванова, М. Скаб, Г. Слишкін, Ю. Степанов.

Для здійснення будь-якої діяльності має існувати й відповідний інструмент. Так, своєрідним інструментом у здійсненні людиною процесу когніції є концепт (загальнонаціональний,